

ASSZIMILÁCIÓ ÉS IDENTITÁS A TÖRTÉNETI VAS MEGYÉBEN¹

ASSIMILATION AND IDENTITY IN HISTORICAL VAS COUNTY

BALIZS DÁNIEL PhD-hallgató

Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

Abstract

The historic County *Vas* is a multinational field region at the border of three countries: Austria, Slovenia and Hungary. My study is on the one hand the representation of the ethnical configuration; on the other hand it is dealing with the assimilation processes of the ethnicities living in this region, and it aims to unfold the reasons for these processes. The previously mentioned reasons are partly historical ones (change of borders, relocations), or social ones (change in the role of family, increasing mobility), and slightly economical reasons (change of regime). Although the linguistic borders of the region have not shifted since the 17th century, the multilingualism of the various nationalities living in this region gathered speed during the past decades. Besides all these, this present study aims to introduce the national and local types of identity, and also the cultural activity of ethnicities, along with the relationship with the parent state.

Bevezetés

Az asszimiláció és az identitás témája a földrajztudomány viszonylag kevésbé kutatott kérdései közé tartozik, ez különösen igaz az általam vizsgált területre. A történeti Vas megye azt a Magyar Királyság kereti között 1918-ig fennálló közigazgatási egységet jelöli, melynek területéből a trianoni békeszerződés következtében három ország (Ausztria, Magyarország, Szerb-Horvát-Szlovén Királyság) részesedett. A térség sokrétű történelmi hagyományai és az a tény, hogy különböző nemzetiségek településterületének metszéspontjában kerül el, fontos tényezőt jelentettek a kutatási terület kiválasztásánál. További indokként szolgál a kárpát-medencei nemzeti kisebbségek 20. században tapasztalt gyors szám- és aránycsökkenése, melynek három szegmense, a természetes fogyás, a migrációs folyamatok, valamint az asszimiláció különíthető el.

Szintén fontos megemlíteni a geográfiában és általában szakmai téren egyre inkább megjelenő igényt a mikro- és mezoszintű etnikai kutatásokra, hiszen az eddigi munkák döntő része elsősorban makroszinten értelmezhető. A mikro- (települési) és mezo- (megyei) szint kerül immár előtérbe Tátrai P. és Farkas Gy. munkáiban. Hangsúlyozandó, hogy az etnikai szemlélet és a kisebbségek iránti érdeklődés nemcsak etnikai földrajzi, hanem szociokulturális és szociolingvisztikai aspektusban is megjelenik, erre szintén számos példa hozható akár makroregionális, akár mikro szinten egyaránt.²

Ezenkívül alátámasztják a kutatás jogos voltát azok a sajátos jellemzők és jelenségek, melyek Vas megyében érvényesülő formájukban és kombinációjukban egyedivé teszik e térséget a Kárpát-medencén belül. E „specialítások” részletesebb bemutatása később következik.

Noha a kutatás ennél jóval szélesebb kérdéskört ölel fel, e tanulmányban a fő problémafelvetés az etnicitás témaköréhez kapcsolódik, azaz jelenleg mi jellemzi a történeti Vas

megyei kisebbségek identitását, nyelvhasználatát, kulturális életét, illetve mennyire előrehaladott körükben az asszimiláció és e tekintetben adódnak-e területi és időbeli különbségek. Jelen dolgozat célja tehát e kérdések megválaszolása.

Módszerek

A statisztikai adatbázis a modernnek tekinthető népszámlálások (1880–2011) nemzetiségi adatainak összességét öleli fel, ezt egészítik még ki különböző adóösszeírások (1697., 1744. és 1803. évi), illetve Kocsis K. valamint saját számításaimon alapuló becslések. A tanulmány érdemi részét viszont azon 21 interjú eredményeinek összesítése adja, melyeket 2012 novemberében és 2013 februárjában készítettem. A 21 félig strukturált interjú egyik fele négy Szombathelyi környéki német és horvát faluban (Vaskeresztes, Pornóapáti, illetve Szentpéterfa és Felsőcsatár), másik része két Szentgotthárd melletti magyarországi szlovén községben (Apátistvánfalva és Felsőszölnök), valamint két határhoz közel fekvő szlovéniai magyar településen (Őrihodos és Domonkosfa) készült. A későbbiekben további négy (két-két ausztriai magyar és horvát) községgel szeretném kiteljesíteni a vizsgálatot.

Érzékelhető, hogy a történeti Vas megye területén jelenleg élő hat számottevő kisebbség mindegyike esetében két mintatelepülést kerestem (keresek) fel. Az interjúk olyan személyekkel készültek, akik a nemzetiségi kérdésben valamilyen formában érdekeltek vagy érintettek voltak (polgármesterek, hivatali dolgozók, kisebbségi önkormányzatok alkalmazottai, egyházi személyek, pedagógusok). A kérdések a települési közösség általános helyzetére (demográfia, etnikai szerkezet, településtörténet), ezenkívül az etnicitás összetevőire (identitás, nyelvhasználat, migráció, anyaországgal való kapcsolat, kultúra szerepe és megélése, vallási élet, együttélés) vonatkoztak.

Miért Vas megye?

A vizsgált terület 5472 km² kiterjedésű, amivel az 1918 előtti Magyar Királyság nagyobb méretű megyéi közé tartozott [ennek kb. 60%-a tartozik napjainkban Magyarországhoz, bő egytizede Szlovéniához, a fennmaradó hányad Ausztria (Burgenland) része]. Népsége szintén jelentékeny, 1910-ben csaknem 436 ezer főt számlált, ez némi (5,4%-os) csökkenést követően 2001-re 412 ezer főre mérséklődött. A csökkenés döntő részét az Ausztriához tartozó, annak keleti periferiájára került megyerész népességfogyása okozta (130 ezerről 102 ezer főre), a Szlovéniához csatolt terület szinte teljes egészében megtartotta 53 ezer fős lélekszámát (2002-ben 49 ezer fő lakta), míg a hazánknál maradt térség – elsősorban Szombathely jelenléte miatt – csekély népességnövekedést könyvelhetett el (1910: 253 ezer, 2001: 262 ezer fő). Ami az etnikai arányokat illeti, a 20. század elején a magyarok a népesség 57%-át tették ki, a németek 27, a szlovének 12, míg a horvátok 4%-kal részesedtek az összlakosságból. 2001-re némi magyar témyérés figyelhető meg (magyar 63%), a szlovének aránya stagnál, míg a németeké és a horvátoké jelentősen visszaesett.

Hogy a Kárpát-medencének miért épp ezt a térségét választottam kutatási területnek? Az a tény, hogy a terület hagyományosan multikulturális jellegű (határai között hat jelentős nemzeti kisebbségi közösség él), illetve azon kevés számú entitás közé tartozik, melynek területéből az első világháborút követően három különböző ország részesült, önmagában is egyedi vonásnak tekinthető. További lényeges elemei a sajátos jellegnek, hogy a nemzetiségi összetétel az eltelt egy évszázad folyamán lényegében nem változott, viszont

a népesség etnikai összetételének változatlansága úgy valósult meg, hogy közben az etnikai határok módosultak, s egyre inkább a politikai határok felé tolódtak. Fontos kihangsúlyozni továbbá a *többnyelvűség és az etnikai alapú térbeli elkülönülés* egymásmellettségét, amely a 19. és 20. század fordulóján a történeti magyar állam megyéi közül Vas megyét jellemezte leginkább. Ennek lényege, hogy a különböző nemzetiségek a megyén belül igen, a települések szintjén viszont alig keverednek egymással.

A települési szintű etnikai keveredés a 20. század folyamán is alacsony szinten maradt, a különböző népcsoportok viszont az egymás „fennhatósága” alá került kisebbségek révén így is jelentős hatást gyakorolnak egymásra akár a kultúra, a gazdaság, vagy a nyelvi fejlődés és identitás terén. Utóbbi esetében érdekes megfigyelni az osztrák identitással (is) rendelkező ausztriai magyarok és horvátok, a magyarságtudattal bíró magyarországi németek és horvátok, vagy akár a sajátos „vend” öntudatú magyarországi szlovének példáját.

A területen csekély számú roma etnikum él, kutatási témám ez esetben nem terjed ki rájuk.

Az asszimiláció és az identitás fogalma és értelmezési lehetőségeik

Gyurgyík L. szerint az *asszimiláció* kérdésével a társadalomtudományok elsősorban az etnicitás és az etnikai csoportok tágabb keretében foglalkoznak, és a geográfiában is rendszeresen előkerül. A kapcsolatot az etnikai földrajz és az asszimilációkutatás között épp az teszi szorossá, hogy mindkét szakterület fő célcsoportja az etnikai (és nemzeti) kisebbség és a többség viszonya, a kisebbségek lélekszámában bekövetkező változások és annak háttere.

Park, R. E. elmélete szerint az asszimiláció „olyan folyamat, melynek során egyének vagy csoportok szert tesznek más személyek vagy csoportok emlékezetére és attitűdjeire, így (...) közös kulturális térben egyesülnek velük”. Ezzel Park a különböző társadalmi csoportok versengését hangsúlyozta. Ugyan elmélete nem minden etnikai csoportra volt alkalmazható, de mindenképp figyelemre méltó, hogy már ő is bizonyos lépések, fázisok sorozatának tartotta az asszimilációt. Gordon alapvetően szociológiai megközelítése szerint az asszimilációnak hét fokozata van:

- Kulturális asszimiláció (akkulturáció),
- Strukturális asszimiláció (betagozódás),
- Házassági asszimiláció (amalgamáció),
- Identifikációs asszimiláció (közösségi, etnikai érzés kialakulása),
- Előítéletek megszűnése,
- Diszkrimináció megszűnése,
- Érték- és hatalmi konfliktusok megszűnése.

Amennyiben a strukturális asszimiláció bekövetkezik, Gordon álláspontja szerint a többi fázis természetes módon végbemegy. Gordon kritikussai a hétdimenziós modellt négydimenziósra korlátozták, az utolsó három változót részben az asszimiláció okának vagy következményének tekintették.

A magyarországi asszimilációs folyamatokkal elsősorban Gyáni G. és Hanák P. foglalkozott. A hazai németiség kutatása szempontjából – főként az identitás témakörének aspektusában – mindenképp említést érdemel Aschauer, W.³

Az *identitás* fogalma önazonosság-tudatot, önbesorolást jelent, a második világháborút követően került be a szociológia szókincsébe. Számos tudományterület használja, e ta-

nulmányban természetesen a kisebbségekre vonatkozatható értelmezés kerül előtérbe. Gereben F. szerint az identitás fő összetevői a fennmaradásra való törekvés, a sajátos jegek és tulajdonságok megőrzése, valamint az önmagunkat való azonosság megtartása, és Pataki F. nyomán „a személyiség és a társadalmi struktúra közé helyezhető közvetítő kategóriaként” definiálja. Geertz, C. etnikai és nemzeti identitást különít el. A csehországi Maříková, H. szerint az etnikai identitás „adott etnikai közösséghez tartozás tudatosítása és átélése konkrét környezetben”, ezzel a fogalom faji és származási háttérét hangsúlyozza, szemben a nemzeti identitással, mely területi, állampolgári bázissal rendelkezik.

Fontos ezenkívül megismerkednünk a kettős identitás pontos meghatározásával, mely Homišinová, M. szerint két etnikai identitás elemeinek vegyülését jelenti. Attól függően, hogy a két identitás közül melyik érvényesül erőteljesebben, kiegyensúlyozott és nem kiegyensúlyozott kettős identitást különböztetünk meg.⁴

Etnikai és demográfiai háttér

A honfoglalás után a 13. század derekától települt be nagyobb tömegben a megye keleti részét ekkor már stabilan uraló magyarság a korábbi gyepű vidékére, majd a 14. századtól számíthatjuk a németek beáramlását is hegyvidéki jellegű nyugati térségbe. A magyar-német nyelvhatár a 14–15. században meglehetősen szeszélyes vonalban futott, a németek jelentős számban jelen voltak Vas megye városias központjaiban is. A megye déli része évszázadok óta szláv népességnek (a későbbi szlovéneknek) adott otthont, a magyar-szlovén nyelvhatár már a 13–14. század fordulójától már egyértelműen meghatározható volt.

A bő két évszázadon keresztül fennálló helyzet a 16. század középső harmadának török pusztításai nyomán változott lényegesen. Ettől az időszaktól öltött jelentős méretet a nyugati magyar lakosság kicserélődése német, illetve a török uralom veszélye miatt migráló horvát népességre. Vörös K. szerint a 17. század végén a nemzetiségek többé-kevésbé zárt településterületei között még nem voltak éles válaszvonalak. Az 1696. évi adóösszeírás szerint 44 ezer főnyi tisztán magyar, 28 500 fős tisztán német, 10 ezer főnyi tisztán szlovén és 5000 fős tisztán horvát községekben élő lakosság mellett 13 500 fő (a népesség 13%-a) vegyes népességű településeken élt.

A nemzetiségek területi átrendeződésének üteme a 18. századra mérséklődött, bár Gyémánt R. szerint a század második felében erőteljes német betelepülés történt, hasonló vélemény tükröződik Borovszky S. munkájában is, aki szerint „...a németek beáramlása (...) a reformáció után is folytatódott”. Mindenesetre térszerkezeti vonatkozásban a kiegyezésig (1867) érdemi változást nem észlelhettünk. Bár a tradicionális etnikai tömbök lassú homogenizációja már előtte elkezdődött, igazán csak a kiegyezés teremtette meg a magyarság térnyerésének feltételeit.

A magyarok aránya többi nemzetiségnél magasabb természetes szaporodásuk, arányai-ban csekélyebb mértékű kivándorlásuk és a kisebbségek főként városias közegben tapasztalható asszimilációja hatására az 1880. évi 49%-ról 1910-re 56,9%-ra emelkedett, a szlovéneké 11,6% volt és maradt, eközben a beolvadásnak leginkább kitett németeké 34-ről 26,9%-ra, a horvátoké 4,7%-ról 3,7%-ra zsugorodott. Az asszimiláció leginkább a német és (a részben szintén németajkú) izraelita népességet érintette.

E viszonylag rövid időszaknak vetettek véget az első világháborút lezáró határrendezések, melynek során a történeti Vas elvesztette területének 40, népességének 42%-át. A két világháború között az elcsatolt területeken az addig magyar ajkú tisztviselőréteg és karha-

talmi alakulatok kicserélődése nyomán jelentősen visszaesett a magyarok száma, bár a vizsgált területre nagyobb léptékű német és szlovén/”jugoszláv” betelepítés nem történt. Az 1941. évi visszacsatolás után Muravidéken a háborús állapotokból adódó bizonytalanság, másrészt az önbevallástól való félelmek hatására egészen különleges helyzet állt elő: a 85%-ban „délszláv” anyanyelvű népesség kb. ugyanekkora arányban magyar nemzetiségűnek vallotta magát. A második világháború katonai és polgári veszteségéről pontos adatunk nincs, ellenben az 1945 utáni német kitelepítés által érintettek száma jól meghatározható, a KSH adatai szerint a vizsgált terület magyarországi részéről 2938 fő távozott, a valós érték valószínűleg ennél kevéssel magasabb lehet. A Jugoszláviához csatolt megyerészről a kitelepített és elűzött németek száma 2000 fő körül lehetett.

Az önkéntes- és kényszermigrációk lezárulta után az 50-es években a Vas megyei kisebbségek lélekszáma mindhárom országban a mélypontra zuhant. A bizalmatlanság és a kisebbségi identitás vállalásától való félelem oldódása csak a 60-as évektől indult meg, a kisebbségek ekkortól induló lassú számbeli gyarapodását azonban demográfiai mutatóik romlása, a hagyományos falusi társadalmi keretek felbomlása hamar megállította. Szintén nagyban hozzájárultak a kisebbségek térségtérvesztéséhez a hermetikusan lezárt határok és az ebből adódó hontalanságérzés, ami számos esetben a többségi nemzet irányába történő nyelvi és kulturális hasonulási szándékban manifesztálódott. A kelet-európai rendszerváltás időszaka (1989–1990) javított a helyzeten, ám a Kárpát-medence számos térségében lejátszódó „etnikai reneszánsz” (a kisebbségek nemzettudatának erősödése, számuk hirtelen megnövekedése) a térséget az átlagnál kevésbé érintette, illetve hatása csekélyebb a más régiókban tapasztaltnál.⁵

Interjúeredmények

A 21 félig strukturált interjú az etnicitás fogalomkörén belül tárgyalt kérdések köré szerveződik, kiegészítve a mintatelepülések általános demográfiai, etnikai és történelmi és társadalmi helyzetére vonatkozó kérdésekkel, melyek a jelenlegi helyzetet és a múltban történt változásokat egyaránt feltárták, így a folyamatok a maguk időbeli teljességében dokumentálhatóak.

Az általános etnikai és demográfiai helyzetről elmondható, hogy az eddig felkeresett nyolc község mindegyike – a korán elmagyarosodó Felsőcsatár kivételével – a második világháborúig kisebbségi (horvát, német, illetve Szlovéniában magyar) jellegű volt. A falvak lakosság száma alacsony (300 és 1000 fő között), társadalmi alapjaiban véve előregedő, a helyiek viszont jelentős erőfeszítéseket tesznek a népesség helyben tartására.

A falvak életét számos országos trendekhez illeszkedő, valamint több helyi jellegű, hatását lokálisan kifejtő *történelmi és társadalmi* folyamat alakította-alakítja, illetve jelöl ki olyan „*töréspontokat*”, melyek jelentékenyen befolyásolták a települési közösségek helyzetét. A történelmi fordulópontok közül kiemelhető a trianoni békeszerződés, az utána következő község-visszacsatolások, a második világháború és az azt követő német kitelepítés, illetve a vasfüggöny leereszkedése, az 1956-os események, a rendszerváltás és a jugoszláv állam szétesése, valamint az Európai Unióhoz való csatlakozás. A társadalmi töréspontok közül a család szerepének visszaszorulása, a társadalmi mobilitás 20. század folyamán tapasztalt növekedése, az urbanizáció, a zárt falusi közösségi keretek felbomlása, valamint a gyarapodó oktatási és külföldi munkavállalási lehetőségek tekinthetőek lényegesnek.

Az *etnikai és nemzeti identitás* vonatkozásában az interjúválaszokból egyértelműen kiderül, hogy a vizsgált települések lakosságának azonosságtudata kettős, amely egyfelől

kisebbségi (tehát Magyarországon német, horvát, szlovén; Szlovéniában magyar) *etnikai identitás*, másfelől *többségi* (Magyarországon magyar; Szlovéniában szlovén) *nemzeti identitás* egymásmellettségében nyilvánul meg. E kettősség utal a kisebbségi származásra való büszkeségre és a nyelvhez, kultúrához való ragaszkodásra, ugyanakkor egyértelműen kitűnik belőle az adott országhoz mint szülőföldhöz való erős, generációkon átívelő kötődés is. E téren a különböző kisebbségek viszonylatában érdemi különbségek nem tapasztalhatóak, a települések között viszont lehetnek eltérések. Mindezekből levonható az a következtetés, hogy egy közösség vagy egyén etnikai és nemzeti identitását számos tényező (településének földrajzi, demográfiai és gazdasági helyzete, a történelmi emlékezet, a közösség ereje, kultúra és nyelvhasználat, vallás, társadalmi mobilitás, anyaországgal való viszony stb.) befolyásolja, illetve az azonosságtudat erőssége és jellege akár egy generáció tagjai között, illetve adott személy életén belül is számottevően változhat.

Az identitás másik fontos összetevője a *lokális identitás*. A vizsgált községekben ez a helyi azonosságtudat a közösség (kisebbséghez és többséghez tartozók körében egyaránt) önmeghatározásának nagyon fontos elemét képezi, melynek súlya az etnikai és nemzeti identitásával mérhető össze, sőt egyes esetekben annál is fontosabbnak bizonyul. E jelenség háromféle formában mutatkozik meg:

- tetten érhető a *szülőfalu és az anyaközösséghez tartozás iránt érzett büszkeségben és lojalításban*.
- *Eltűnteti a közösségen belül a nemzetiségi törésvonalakat*. Az interjúkból kiderült, hogy igazi törésvonal nem a többségi és kisebbségi nemzethez tartozók, hanem az „öslakosok” illetve a betelepülők között van, és ebben a viszonyrendszerben az etnikai hovatartozás súlya jelentéktelenné válik.
- Az irodalmi nyelvvel szemben a *helyi tájnyelvet részesíti előnyben*. A vizsgált települések közül a magyarországiak mindegyikében a lakosság eredetileg olyan tájnyelvet (németek: hienc, horvátok: gradistyei, szlovének: vend) beszélt, melynek az adott nyelv sztenderd változatával való kölcsönös érthetősége igen alacsony.

A *nyelvhasználat és -oktatás* témakörén belül az interjúalanyok a nyelv szerepét egyértelműen nagyra értékelték, az asszimilációs folyamatok lassításában annak fontosságát hangsúlyozták. A terepi kutatás során a legnagyobb ellentmondással épp itt találkoztam, hiszen minden jel szerint az asszimiláció kifejezetten a nyelv szintjén érvényesül, a folyamat hatásai a kisebbségi identitás elemei közül a nyelvénél (annak használatánál, szerepénél) a legszembetűnőbbek. Érdeemes belátni viszont, hogy a vizsgált kisebbségi nyelvek visszaszorulása beszélőik (eredetileg is) viszonylag alacsony száma, szórványhelyzete és az anyaországok hosszú ideig tartó elzártsága következtében egyáltalán nem meglepő jelenség. Nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a többség irányából induló asszimilációs nyomás eredményeképp leginkább a kisebbségi nyelvhasználat szorul vissza, marginalizálódik; más identitás-összetevők (kultúra, vallás stb.) általában ellenállóbbnak bizonyulnak.

Jól jellemzi a helyzetet, hogy átalakulás tapasztalható a gyermekek kisebbségi nyelvvel történő találkozásában, ugyanis a jelenlegi közép- és időskorú generációk elsődleges szocializációja kisebbségi nyelven történt, a többségi nyelvvel pedig az oktatás első évében kezdtek ismerkedni; ezzel szemben a jelenlegi fiatalabb korosztályok többnyire a kisebbségi nyelvvel először az óvodában találkoznak, addig családi körben (is) elsődlegesen a többségi nyelvet használják. Ebből következik, hogy a fiatal és idős nemzedékek kisebbségi nyelvhasználatára terén jelentős különbségek vannak.

Szintén érdemes felhívni a figyelmet a német nyelv utóbbi években átalakuló szerepé-

re. A német mint nemzetközi közvetítő nyelv évtizedek óta fontos, viszont ennek a határok zártsága és a németajkú lakosság negatív tapasztalatai miatt nem volt kedvező hatása a kisebbségek nyelvhasználatra. A tendencia az elmúlt néhány évben – köszönhetően az ausztriai munkavállalási lehetőségeknek – megfordult, s az a tény, hogy a helyiek körében folyamatosan nő az igény a német nyelvű oktatásra, a kisebbség nyelvi identitását pozitív irányban befolyásolja. A német nyelv szerepe olyannyira felértékelődött, hogy a helyi horvát tanulók (Felsőcsatáron működik nemzetiségi nyelvet oktató általános iskola, amely öt települést lát el) egyre kevésbé választják a horvát tagozatot, inkább a németre jelentkeznek, utóbbinak már háromszor akkora a tanulólétszáma, mint a horvátnak.

A *közösségi nyelvhasználat* kérdésköréből is számos fontos információ szűrhető le. A lakosság jelentős része kétnyelvű (az idősebb korosztályok erősen felülreprezentáltak), a két nyelv egymáshoz viszonyított súlya viszont egyénenként eltér. Szintén tapasztalhatóak különbségek a települések között a kétnyelvűek arányában (25–80% között mozog, valószínűleg Szentpéterfán a legmagasabb). A közösségi nyelvhasználat során a situáció, a nyelvhasználati színtér és a beszélgetők személye dönti el, hogy milyen nyelven folyik a társalgás. A magyarországi és a szlovéniai mintatelepüléseken egyaránt szokás, hogy amennyiben akár egy kisebbségi nyelven nem vagy rosszul beszélő (többségi nemzethez tartozó) személy csatlakozik a társasághoz, mindenki a többségi nyelvre vált; ez arra utal, hogy a kétnyelvűség döntő részben a kisebbségi lakosságot jellemzi. A nyelvi kódváltás és kódkeverés többnyire semmilyen megerősítést nem kíván a mindkét nyelven jól beszélők számára.

A hivatali nyelv szerepét egyértelműen a többség nyelv tölti be, ez vonatkozik az önkormányzatok nyelvhasználatára, a hivatalos ügyintézésre és értesítésekre, illetve a postai szolgáltatásokra. Az oktatási és szociális intézmények, kereskedelmi egységek ügy- és számlavezetése, illetékes szervekkel való kommunikációja is a többségi nyelven történik. Ezzel együtt érvényesül a kistelepüléseken jellemző „mindenki ismer mindenkit” jelenség is, ugyanis az ügyintézők, szolgáltató létesítmények alkalmazottjai általában figyelembe veszik azt, hogy ki milyen anyanyelvű vagy mely nyelven ért jobban.

Az önkormányzat és a lakosság közötti kommunikációban a kétnyelvűség többnyire csupán a települési és kulturális programokra (pl. falunap) küldött meghívók esetében jelenik meg. Kivételt jelentenek a kisebbségi önkormányzatok, ahol ezen kívül a hivatalos értesítések és az ügyvezetés is kétnyelvű. Az egyházi nyelvhasználatban a magyar (Szlovéniában a szlovén) domináns kétnyelvűség érvényesül, nagy problémát jelent a kisebbségi nyelv visszaszorulása az istentiszteleteken, hiszen az összes vizsgált településen többségi nemzethez tartozó plébános/lelkész szolgál. Gereben F. szerint a fent említettek meggyőzően példázzák az aszimmetrikus kétnyelvűség állapotát, amely a hivatali, közösségi, sőt (vegyes házasságok esetében) a családi nyelvhasználat terén egyaránt kényszerelmeget hordoz magán. A kisebbségi helyzet hivatalos színtereken másodlagos szerepbe kényszeríti a kisebbségi nyelvet, mely teret veszít a közösségi érintkezés során és a sokáig biztos bázisul szolgáló családi szférában is.

A *kultúra és együttélés* témája kapcsán elmondható, hogy a közösségi életnek és a (kisebbségi) kultúrának óriási szerep jut, továbbá jelentős népességmegtartó-funkciót tölt be, hiszen a fiatalabb korosztályok helyben maradása sokkal inkább lehetséges, amennyiben egységes és viszonylag dinamikus közösség részeivé válnak. Ebben nagy szerepe van, hogy a kisebbségi kultúra és annak elemei (folklor; iskolai, ünnepnapi, irodalmi és művészeti rendezvények stb.) jellegükből adódóan a vizsgált községek sajátosságainak nevezhetőek, melyek egyedisége és közösségteremtő jellege önmagában is vonzó lehet. Elmondható, hogy valamennyi mintatelepülésen jól szervezett kulturális programokat talá-

lunk, melyeknek fontosságát a lakosság döntő hányada – nemzetiségtől függetlenül! – elfogadja. Ezek alapján, illetve a nyelvhasználati tapasztalatokra visszatekintve jogosnak tűnik a feltételezés, hogy a vizsgált térségben a kisebbségi lét folytonosságát a nyelv helyett jelenleg már sokkal inkább a kultúra biztosítja. A rendezvények többnyire két nyelven zajlanak, így ezek az alkalmak egyre inkább a kisebbségi nyelvhasználat legfőbb színterét jelentik.

A nemzetiségek közötti nagyfokú toleranciáról már esett szó, az etnikai alapú konfliktusok szinte teljes hiánya jellemzi a mintatelepüléseket. Ezt segíti elő a vegyes házasságok magas (utóbbi 2-3 évtizedben egyre növekvő) aránya.

A továbbiakban a *migráció és anyaország* témájával, illetve az utóbbihoz fűződő kapcsolatokkal foglalkozunk. A vizsgált települések jelentős migrációs múlttal rendelkeznek, ez sajátos módon főként az elvándorlásban nyilvánult meg. A negatív migrációs mérleg a községek helyzetéből adódóan évtizedeken keresztül természetes módon jelentkezett, hiszen a 20. század folyamán lendületet vett urbanizációs folyamatok, illetve a helyi munka- és oktatási lehetőségek hiánya és a periférikus fekvés mind a települések elhagyására ösztönözték az aktív korosztályokat. Nem feledkezhetünk meg a második világháború utáni kitelepítésekről sem, mely a mintatelepülések közül elsősorban Pornóapáit érintette. A községbe a németek helyére érkező felvidéki és Eger-környéki magyar családoknál lokális identitás csak a legritkább esetben alakult ki, a beilleszkedés hiánya és a „gyökértelenség” érzése egyaránt hozzájárultak, hogy számos esetben a család továbbköltözött a faluból.

Ehhez hasonlóan idetartozik az 1956-os eseményekből következő emigráció is, amely a magyarországi mintatelepülések mindegyikét érintette, több esetben 10–20%-os népességvesztést eredményezve (Szombathely környékén volt erőteljesebb a kivándorlás, bár sokan néhány év után visszaköltöztek). A rendszerváltozást követő határnyitás, illetve a megjelenő munkanélküliség hatására egyre többen vállalnak munkát Ausztriában, sőt vannak olyan helyi lakosok, akik életvitelszerűen már ott élnek.

A migráció másik oldaláról, az odavándorlás szempontjából jóval kevesebb tényező sorolható fel. A helyiek egybehangzó véleménye szerint elég kevés a betelepülő, viszont a helyben szolgálatot teljesítő és később itt letelepült határőrök, a környező településekről érkező (általában beházasodó) magyarok, valamint a nyugat-európai munkavállalás reményében az ország távolabbi vidékeiről az osztrák határ mellé költözők mindenképp említést érdemelnek.

Az anyaországgal és -nemzettel való aktív kapcsolattartásnak számos tényezője és megjelenési formája létezik. Idetartozik a közös nyelv és identitás ösztönző ereje, ami tudatosítja a kisebbségi lakosságban, hogy anyaországában is otthon érezheti magát, s így az etnikai identitás megerősödésének irányába hat. A rendszerváltozás előtt épp az anyaország „elérhetetlensége” volt az egyik legfőbb asszimilációs tényező a vizsgált kisebbség körében. Szintén megemlíthető a munkavállalás mint az anyaországgal történő kapcsolat egyik összetevője, bár ez kevés kivételtől eltekintve csak a magyarországi németek és Ausztria vonatkozásában érvényesül. A települések, oktatási intézmények és egyesületek közötti partnerség szintén nagy szerepet játszik e viszonyrendszerben (testvértelepülési és kulturális kapcsolatok, kirándulások). Megfigyelhető, hogy a horvátok, magyarok és szlovének esetében az anyaországgal való kapcsolattartást elsősorban emocionális szempontok vezérlik, ahol a nyelv szerepe csak másodlagos, míg a németek esetében (földrajzi helyzet, gazdasági okok miatt és abból adódóan, hogy a hazai németség számára Ausztria nehezen értelmezhető anyaországgként) inkább a munkavállalás a legfontosabb tényező, ám ott is szerepet kap a kötődés, a ragaszkodás.

Összegés

Az interjúk és a statisztikai elemzések alapján megállapítható, hogy a történeti Vas megyei kisebbségek térvesztése – demográfiai, migrációs, asszimilációs tényezőkből kiindulva – folyamatosnak tekinthető, ugyanakkor a nemzetiségek egymásra gyakorolt hatása, kapcsolatrendszere (beleértve az anyaországgal való partnerséget is) egyre sokrétűbbé és dinamikusabbá válik. Az etnikai összetétel az utóbbi évtizedekben nem közvetlen (a magyarok beköltözése), sokkal inkább közvetett (spontán asszimiláció, nyelvváltás, generációs együttélés megszűnése stb.) hatások miatt változott jelentősen. Meglátásom szerint a kisebbségeket az akkulturáció, valamint a strukturális és házassági asszimiláció egyidejűsége jellemzi, egyik folyamat sem befejezett, ám mindhárom előrehaladott állapotban van, s a későbbiekben ezek továbbfejlődése várható. A helyi kisebbségi társadalomtól határozott igény mutatkozik az asszimiláció lassítására, a legfontosabb identitásmegőrző elemként egyértelműen a nyelvet jelölik meg, ám a folyamat leginkább épp a nyelv szintjén érvényesül. Ezzel párhuzamosan a nyelv mint identitásmegőrző szerepét egyre inkább a változatos kisebbségi kultúra veszi át, mely egyben a fiatal generációk helyben tartásának fontos eszközévé vált. Nyelvhasználat vonatkozásában a kétnyelvűség, ezen belül az aszimmetrikus kétnyelvűség jellemzi a közösség legtöbb tagját, ami számos kényszerelmet hordoz magán, ám a tapasztalatok szerint a bilingvizmushoz mint állapothoz való alkalmazkodás igen magas szintet ér el a kisebbségek körében, ugyanilyen tolerancia jellemzi a nemzetiségek együttélését, egymás kultúrájának elfogadását. Az identitás megnyilvánulási formái változatosak, határozott különbség mutatkozik az etnikai és a nemzeti azonosságtudathoz való viszonyban, ugyanakkor a kettős identitás nem kiegyensúlyozott (a többségi identitás dominanciája felé haladó) típusa jellemzi a vizsgált kisebbségeket. Az identitás kérdéskörének összetettségét fokozza az erős lokális azonosságtudat is.

Jegyzetek

1. A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.
2. Kocsis K.–Bottlik Zs.–Tátrai P. (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 200 p.; Kókai S. (2002): A Bánát etnikai földrajzi jellemzői és sajátosságai a XX. század elején. In: Természettudományi Közlemények 2., Nyíregyháza; Varga E. Á. (2002): Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. In: Regio 13. 1. pp. 171–205.; Gyurgyík L. (2004): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony p. 109.; Cretan, Remus (2002): Social and spatial marginality: historical-geographical issues about the roma of Banat and Crisana. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Határok és az Európai Unió. Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged; Tátrai P. (2010): Az etnikai térszerkezet változásai a történeti Szatmárban. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 87–100.; Farkas György (2000): A nemzetiségi megoszlás térszerkezte vegyes lakosságú régiókban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2 (2); Bindorffer Gy. (2005): Migráció, identitás, lojalitás. In: Kovács N. et al. (szerk.): Etnikai identitás, politikai lojalitás. Balassi Kiadó, Budapest pp. 163–181.; M. Kozár M. (2005): A magyarországi szlovének asszimilációja az 1980-as évektől napjainkig. In: Kisebbségkutatás 2005 (2); Radó P. (1996): Asszimiláció és nyelvváltás a magyarországi szlovének körében. In: Regio – kisebbség, politika, társadalom 7 (1).

3. Gyurgyík L. (2004): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony p. 109; Park, R. E.–Thompson, E. T. (1939): Race relations and the Race problem; a Definition and an Analysis. Duke University Press, Durham, USA; Gordon, M. M. (1964): Assimilation in American Life: the Role of Race, Religion and National Origin. Oxford University Press, New York, USA pp. 60–84.; Gyáni G. (1993): Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben. In: Valóság (4) pp. 18–28.; Hanák P. (1974): Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. In: Történelmi Szemle (4) pp. 513–536.; Aschauer, W. (1992): Ethnische Identitaet bei den Ungarndeutschen – Formen und Faktoren. In: Seewann, G. (szerk.): Minderheitfragen in Südosteuropa. Südost Institut, München.
4. Gereben F. (1999): Identitás, kultúra, kisebbség. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest pp. 56–60.; Geertz, C. (1994): Primordial and Civic Ties. In: Hutchinson, J.–Smith, A. (ed.): Nationalism. Oxford University Press, Oxford, UK p. 266.; Maříková, H. et al. (1996): Vel’ky sociologický slovník. Karolinum, Prága p. 1627.; Homišinová, M. (2008): Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest p. 298.
5. Vörös Károly (1962): Vas megye 1744. évi adóösszeírása. KSH Könyvtár – Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest 227 p.; Gyémánt Richárd (2007): A burgenlandi magyarság a statisztikai adatok tükrében. Pólay Elemér Alapítvány – JATEPress, Szeged 285 p.; Borovszky Samu (1898): Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye. Budapest; Czibulka Z.–Heinz E.–Lakatos M. (szerk.) (2004): A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai társaság – KSH Levéltár, Budapest 377 p.

Felhasznált irodalom

- Aschauer, W. (1992): Ethnische Identitaet bei den Ungarndeutschen – Formen und Faktoren. In: Seewann, G. (szerk.): Minderheitfragen in Südosteuropa. Südost Institut, München.
- Bajmócy P. (2006): Magyarország népességének etnikai és vallási diverzitása 1910-ben és 2001-ben. In: Kiss A.–Mezősi G.–Süsmeghy Z. (szerk.): Táj, Környezet és társadalom. SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék, Szeged. pp. 57–68.
- Bindorffer Gy. (2005): Migráció, identitás, lojalitás. Az identitásstruktúrák változásai a magyarországi németeknél. In: Kovács N. et al. (szerk.): Etnikai identitás, politikai lojalitás. Balassi Kiadó, Budapest pp. 163–181.
- Borovszky Samu (1898): Magyarország vármegyéi és városai. Vas vármegye. Budapest.
- Cretan, Remus (2002): Social and spatial marginality: historical-geographical issues about the roma of Banat and Crisana. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Határok és az Európai Unió. Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged.
- Czibulka Z.–Heinz E.–Lakatos M. (szerk.) (2004): A magyarországi németek kitelepítése és az 1941. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai társaság – KSH Levéltár, Budapest 377 p.
- Farkas György (2000): A nemzetiségi megoszlás térszerkezete egyes lakosságú régiókban. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle 2 (2).
- Geertz, C. (1994): Primordial and Civic Ties. In: Hutchinson, J.–Smith, A. (ed.): Nationalism. Oxford University Press, Oxford, UK p. 266.
- Gereben F. (1999): Identitás, kultúra, kisebbség. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest pp. 56–60.
- Gordon, M. M. (1964): Assimilation in American Life: the Role of Race, Religion and National Origin. Oxford University Press, New York, USA pp. 60–84.
- Gyáni G. (1993): Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben. In: Valóság (4) pp. 18–28.
- Gyémánt Richárd (2007): A burgenlandi magyarság a statisztikai adatok tükrében. Pólay Elemér Alapítvány – JATEPress, Szeged 285 p.
- Gyurgyík L. (2004): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony p. 109.

- Hanák P. (1974): Polgárosodás és asszimiláció Magyarországon a XIX. században. In: Történelmi Szemle (4) pp. 513–536.
- Homišínová, M. (2008): Identitás, nyelvhasználat, asszimiláció. MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadó, Budapest p. 298.
- Kocsis Károly–Bottlik Zsolt–Tátrai Patrik (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989–2002). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest 200 p.
- Kókai Sándor (2002): A Bánát etnikai földrajzi jellemzői és sajátosságai a XX. század elején. In: Természettudományi Közlemények 2., Nyíregyháza.
- Maříková, H. et al. (1996): Vel’ky sociologický slovník. Karolinum, Prága p. 1627.
- M. Kozár M. (2005): A magyarországi szlovének asszimilációja az 1980-as évektől napjainkig. In: Kisebbségkutatás 2005 (2).
- Park, R. E.–Thompson, E. T. (1939): Race relations and the Race problem; a Definition and an Analysis. Duke University Press, Durham, USA.
- Radó P. (1996): Asszimiláció és nyelvváltás a magyarországi szlovének körében. In: Regio – kisebbség, politika, társadalom 7 (1).
- Tátrai P. (2010): Az etnikai térszerkezet változásai a történeti Szatmárban. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest. pp. 87–100.
- Varga E. Árpád (2002): Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. In: Regio 13.1. pp. 171–205.
- Vörös Károly (1962): Vas megye 1744. évi adóösszeírása. KSH Könyvtár – Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest 227 p.